

Ivo Andrić

Omer-paşa Latas

Traducere din limba sârbă şi note
de Dragan Stoianovici

POLIROM
2021

Cuprins

Sosirea	5
Armata	37
La Hanul umbros.....	54
La ceasurile de seară	59
În lanț.....	68
Vinul numit <i>žilavka</i>	74
O audiență	82
Ceea ce se cheamă pictor	102
Tabloul	171
Saida și Karas	175
Istoria hanâmei Saida.....	188
Costache Nenișanu	212
După.....	244
Muhsin-efendi și Nikola, fratele seraschierului.....	275
Vara.....	292
Vântul	300
Minciuna.....	306
Februarie în Sarajevo	315
Plecarea	327

Abia când din minaretele din Sarajevo se auzi glasul muezinilor chemând oamenii la rugăciune, magia se risipi. Primul se dezmetici paşa, îşi trecu uşor palma peste faţă şi deodată, cu o voce seacă, se răsti fără să fie nevoie:

— Destul!

Şedinţa luă sfârşit.

Şi paşa, şi pictorul avură nevoie de câteva clipe să-şi revină. La un semn al paşei, veni aghiotantul cu faţa roşie-arămie şi cu mustăţi roşcate, urmat în tăcere de doi feciori. Totul reveni la starea iniţială. Paşa stătea iar lângă masă, drept ca o lumânare, şi dădea dispoziţii cu glas tăios, pe când Karas îşi aduna ustensilele de desen, mărunţel şi modest cum fusese înainte să se apuce de lucru.

Pe foaia lată de hârtie se întrezărea faţa paşei doar în linii generale. Gura, barba şi mustăţile erau uşor umbrite, dar ochii îi erau abia conturaţi, fiind încă albi şi goi ca ai statuilor de marmură. Paşa aruncă doar o privire fugară pe desen. Era surprins de cât de puţin realizase pictorul în acest răstimp care-i păruse nesfârşit şi de cât de puţin semănau aceste linii încă vagi cu visul lui despre marele portret, dar nu lăsă să se vadă nimic din surpriza şi dezamăgirea lui, ci îi spuse condescendent şi binevoitor pictorului că a doua zi la aceeaşi oră va putea continua lucrul. Vorbea din nou în germană, ca şi cum voia să pună între el şi pictor o limbă străină.

— *Auf Wiedersehen, Herr...*

Şi, neştiindu-i numele, paşa repetă mai încet şi cu voce mai moale:

— *Auf Wiedersehen!*

Şedinţa începu a doua zi cam la aceeaşi oră şi apoi continuă zi după zi. Lucrul cu culorile, pe pânză, mergea mai greu şi mai încet, dar seraschierul părea că nu observă nimic. În fiecare zi se aşeza să pozeze timp de o oră, dând

frâu liber fanteziei și avânt amintirilor. Așa ceva i se întâmpla rar, dar apropierea acestui om neobișnuit, pe care în continuare îl disprețuia, părea să trezească în el nevoia de visare și de a se lăsa pradă unei exaltări fără margini care pentru el era un joc nou, necunoscut, și o destindere.

Karas lucra acum stând în picioare, iar în acest timp se mișca, se depărta, se apleca, îngânând întruna cuvinte greu de înțeles în italiană, fără legătură între ele și fără noimă. Asta nu-l deranja însă pe Omer-pașa din amintirile și visările lui. De cum se așază pe scaunul său vienez, parcă devine alt om, uită tot ce făcea cu câteva clipe înainte și tot ce îl așteaptă după ședință, pătruns de conștiința faptului că aici, în fața lui, se înfiripă chipu-i destinat generațiilor viitoare, că acesta e lucrul de căpetenie, față de care tot restul trece pe locul al doilea. Dar care e chipul lui adevărat și care sunt lucrurile ce trebuie să apară neapărat în tablou? Toate, și asta, și ăla, și celălalt! Toate, doar că transfigurate și schimbate pe vecie pentru posteritate. Amintirile și dorințele răsar, se încrucișează, se îmbulzesc, își dispută întâietatea. Sunt multe în viața furtunoasă și excepțională a lui Omer-pașa. Iar acest altul, care acum pozează, îl cunoaște pe Omer-pașa Latas, cel de dinainte și de după ședință, și îi cunoaște și viața, cea publică și cea secretă, cea conștientă și cea inconștientă. El este *cel căruia i se face portretul*, el știe tot ce a fost, prevede ce ar putea să vină, vede și înțelege ceea ce Omer-pașa Latas *cel care trăiește* nici nu bănuiește vreodată, nici în gânduri, nici în vise.

De îndată ce se așază în fața pânzei întinse, uită și de pictor, și de restul lumii. O clipă-două, nu mai mult, se gândește la poziția în care trebuie să stea și la pictură în general, de fiecare dată cu aceeași admirație. Nu-i o treabă oarecare să pictezi și nu-i lipsit de importanță să pozezi! E un miracol. Te naști din nou, revii la viață, crești, te

bucuri, suferi, te îmbolnăveşti, îmbătrâneşti: toate, doar că nu mori, ci, dimpotrivă, devii durabil, aproape etern, solid şi real, cum nimeni nu te ştie, dar cum ți-ai dorit mereu în secret să fii.

Abia acum îşi dă seama că aceasta e poziţia lui firească şi că, dintotdeauna şi în orice privinţă, cu mintea, puterea şi voinţa sa, prin munca şi faptele sale, a fost doar modelul pentru acest portret din viitor. Ciudat!

Mirarea îi creşte întruna şi odată cu ea încep să urce la suprafaţă gânduri şi simţăminte, visuri şi fapte de mult uitate îşi găsesc adevăratul sens şi explicaţia deplină. Vede apărând dinaintea ochilor lui viaţa necunoscută a lui Mića Latas din Janja Gora, de fapt, viaţa lui adevărată şi aceea a lui Omer-paşa, puternicul şi vestitul seraschier care, iată, pozează pentru un pictor aşa cum este şi cum şi-a dorit să fie.

Oamenii trăiesc după instinctele lor înnăscute, smulgându-i vieţii, din plin, tot ce le este de trebuinţă pentru a se hrăni, a se reproduce şi a se menţine în cele mai bune condiţii şi în cea mai mare siguranţă. Se întâmplă rar, în mod excepţional chiar, ca vreun individ să se abată de la această cale naturală. Sunt totuşi indivizi care, de la primii paşi ai vieţii conştiente, încep să proiecteze, undeva într-un viitor îndepărtat, imaginea a ceea ce îşi doresc să devină. Şi această imagine ajunge să fie, cu timpul, unicul lor ţel, pământul făgăduinţei. Iar omul se pierde tot mai mult din vedere pe sine, aşa cum este, şi adevăratul lui anturaj, simte din ce în ce mai slab vreo obligaţie faţă de cei care-l înconjoară, iar pe zi ce trece se vede tot mai bine aşa cum vrea să devină şi cum înţelege să fie şi să rămână în ochii contemporanilor şi ai generaţiilor viitoare. Despre un astfel de om excepţional s-ar putea spune că nici nu trăieşte cu adevărat, căci viaţa şi munca lui sunt pe de-a-ntregul în

slujba acestei imagini din viitor, totul se subordonează și se adaptează acesteia și omul nu mai are decât o singură năzuință: să se apropie de ea cât mai mult și mai repede, de-a dreptul sau pe căi ocolite, călcând în picioare tot ce-i stă împotrivă, tot ce pentru alții este o nevoie, o lege și o datorie sfântă.

Băiatul de-abia a împlinit nouă ani. Subțire ca un fus, cu fața arsă de soare tuciurie ca un tăciune, stă culcat pe spate în iarba înaltă și uscată și nu vede decât cerul albastru de deasupra. Pe pânza de fundal a acestui cer privit din acea poziție atât de neobișnuită, firele de iarbă din jurul capului său alcătuiesc o întreagă pădure de trunchiuri gigantice, încâlcite. Așa trebuie privit și doar din această perspectivă vrea el să privească, pentru că așa pierde din vedere casa părintească și grădina de alături și uită de lumea înconjurătoare. În această lume, tatăl lui este subofițer de intendență, cu rang de *Feldwebel*, om tăcut și retras, care nu se dă în lături de la un păhărel de tărie, cu leafă mică și casa plină de copii asupra cărora veghează nevasta lui analfabetă, dar altminteri deșteaptă și descurcăreață. Casa lor este în toate privințele una țărănească, însă pământ au prea puțin. În această lume micul Mićo o duce la păscut pe Zekulja, singura vacă din gospodărie, și aceasta este viața lui întreagă în acest moment. Nimic altceva nici înainte, nici după asta, nici amintiri, nici speranțe. Ceea ce e puțin, jalnic de puțin și jignitor de simplu și de nedemn. De nevoie, se mulțumește cu această situație pentru că nu are încotro, dar nu se poate împăca cu asta. De aceea se apără și își caută salvarea în această priveliște neobișnuită care i se deschide dinainte în timp ce stă tolănit în iarbă, iar pământul cald pe care-l simte sub ceafa tunsă și cerul senin care-i umple ochii creează vaste întinderi pentru mari izbânzi și o altfel de viață, singura demnă de a fi trăită.

Aceasta e pentru băiat cea mai bună cale de-a scăpa de ceea ce este şi de a se apropia de ceea ce trebuie să fie, însă de-aici vine şi primejdia cea mai mare ca vaca să distrugă lanul altcuiva şi el să fie găsit vinovat şi pedepsit. Se şi întâmplă adesea. Dar şi de sentimentul de vinovăţie şi de umilinţa pedepsei se refugiază tot în aceste ținuturi îndepărtate de care numai el ştie, unde nu există nici păşuni şi nici vaci, nici vină şi nici pedeapsă sau, mai bine zis, unde alţii pasc vacile, iar el le judecă greşelile şi îi pedepseşte pe vinovaţi. Fireşte, scapă doar pe moment, căci simte că va fi mereu găsit vinovat şi pedepsit cât timp rămâne unde este şi aşa cum este. Acest lucru nu e uşor de schimbat. De aceea trebuie să scape din această lume în care s-a născut şi care-l înconjoară şi trebuie s-o caute pe cea adevărată, care i se potriveşte.

Deocamdată scăparea e posibilă într-o singură direcţie, prin „pădurea“ de iarbă şi de spice înalte cu seminţe în vârf, care se leagănă ca palmierii deasupra feţei lui, spre îndepărtatele întinderi albastre ale cerului.

Pe acest cer se poate vedea deseori, în zilele de vară, câte o dâră subţire, albă, vestigiu al hârjoanei nocturne a norilor; abia se zăreşte, dar băiatul vede în ea un semn nedesluşit sau nişte litere misterioase. Poate că acolo se ascunde cheia ce descuie poarta spre o altfel de viaţă? Acest semn înscris pe cer trebuie să spună ceva. Îi e greu, îi e imposibil să se împace cu gândul că aceste litere elocvente, dar misterioase nu sunt un mesaj adresat lui, că nu înseamnă nimic, că sunt rodul unui joc gratuit al naturii şi că se află acolo întâmplător, ca un smoc de lână rămas, după trecerea unei turme de oi, pe ciulinii de lângă drum, sau ca o pată întunecată lăsată în praful alb de un pic de apă vărsată dintr-un urcior prea plin. Nu, nu se poate! Trebuie să însemne ceva, dar ce anume? Ştia să citească de la vârsta de cinci

ani, iar vara asta terminase și abecedarul german, dar se pare că nu toate semnele sunt cuprinse în alfabetul care se învață la școală, ci lipsesc tocmai cele mai importante. Se canonește astfel și se pierde în presupuneri și fantezii. Aceste întrebări îi acaparează toate gândurile și toată atenția. Ele nu îi oferă soluții, dar îi îngăduie, cel puțin pentru o vreme, să uite cu desăvârșire de casa lor din poiană, cu tot ce trăiește în ea, cu cei câțiva pomi piperniciți alături și cu același peisaj de piatră sură neschimbat în jur. Astfel se poate gândi la toate lucrurile care alcătuiesc lumea lui ca la niște amintiri și, pentru că nu le poate schimba, se eliberează de apăsarea lor prefăcându-le în trecut.

Câteodată însă, aceste ciudate orizonturi celeste îl inspiră să se elibereze de povară altfel. Începe să dea nume noi tuturor fapturilor vii și obiectelor neînsufleteite din jur. De vreme ce nu poate să le schimbe conținutul, forma sau locul, le schimbă numele; Zekulja, Bălțatu', Janja Gora, chiar și fratele lui mai mic, Nikola, scapă de numele lor grosolane și capătă unele noi, încântătoare, care, cel puțin pentru o clipă, le înalță, le metamorfozează și le fac demne de ținuturile pe care le contemplă el acum și de viața elevată, liberă și strălucită pe care o duce în aceste ținuturi. Aceste nume nu au legătură cu cuvintele perimate, cunoscute, ci aparțin unei alte limbi, unei alte lumi. Sunt înjghebări noi, fantastice de silabe, care-și schimbă neconținut sonoritatea și strălucirea și pe care el, ca pe niște pietre prețioase, le ascunde înăuntrul său și nici în ruptul capului nu le-ar arăta altcuiva, fiindcă simte că la contactul cu oamenii din sat ele s-ar stinge și ar amuți deodată, iar el ar rămâne rușinat și de ocară.

Toate acestea sunt pentru băiat prilejuri și posibilități de a scăpa de ceea ce este și de a se apropia de ceea ce ar trebui să fie, de ceea ce va fi, mai devreme sau mai târziu,